

ORTADOĞU ÜLKELERİNİN İTHALAT YAPISININ EKONOMETRİK YAPISI

Dr. Mehmet Zelka^(*)

GİRİŞ

Ortadoğu ülkelerinin ticari yapısı incelendiğinde, ihracatlarının temelini hammaddeye dayandığı, ithalatlarının ise mamul mallar ağırlıklı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu sebeple, ticaretlerinin büyük bir kısmını gelişmiş ülkelerle yapmaktadırlar.

Ortadoğu ülkelerinin ithalatlarının, petrol gelirlerindeki artışa paralel olarak, 1973 yılından sonra artış; petrol gelirlerinin düşüş kaydettiği 1980, 1981 yıllarından sonra da azalış göstermesi ithalatlarının büyük ölçüde petrol gelirlerine bağlı olduğunu göstermektedir.

Teorik olarak toplam talebi etkileyen en önemli faktörlerden birinin gelir düzeyi olduğu bilinmektedir. Gelirlerde meydana gelecek artışlar toplam talebin de artmasına yol açacaktır. Toplam talepte görülen bu artışa bağlı olarak ithalatta artışın gözlenmesi tabii bir sonuçtur.

Toplam talebin artmasına yol açan önemli faktörlerden biri de toplumun demografik yapısında meydana gelen değişiklik olmaktadır. Ülke nüfusunun artış göstermesi sonucunda artan toplam talebe bağlı olarak ta ithalatın artış göstermesi beklenebilecek sonuçlardan biridir.

Ortadoğu ülkelerinin yaptıkları ithalatla yukarıda açıklanan faktörler arasında ilişki olup olmadığı, ilişki varsa her bir faktörün ilişki derecesinin ve etkisinin ölçülmesine yönelik basit ve çoklu, doğrusal ve logaritmik regresyon modelleri uygulanmıştır. 442 regresyon denkleminin tahmin edildiği bu çalışmada, tahmin edilen regresyon denklemlerinden ekonomik ve istatistiki kriterlere göre başarılı olanların açıklamalarına, ülkeler itibariyle aşağıda yer verilmiştir.

(*) Kara Harp Okulu'nda Ekonomi Doktoru

1. İTHALAT GELİR İLİŞKİSİ

Ortadoğu ülkelerinin ithalatlarının gelire göre regresyonlarını veren denklemler şöyledir;

$$\text{Suudi Arabistan} \quad \text{LM} = 0.69 + 1.0 \ln Y_{t-1} \quad (1)$$

$$\text{Kuveyt} \quad \text{LM} = -1.0 + 0.94 \ln Y_t \quad (2)$$

$$\text{LM} = -0.6 + 1.0 \ln Y_t \quad (3)$$

$$\text{Mısır} \quad \text{LM} = -4.9 + 1.4 \ln Y \quad (4)$$

$$\text{LM} = -2.0 + 1.3 \ln Y_{t-1} \quad (5)$$

$$\text{Libya} \quad \text{LM} = -1.7 + 1.0 \ln Y \quad (6)$$

$$\text{LM} = -0.36 + 0.94 \ln Y_{t-1} \quad (7)$$

$$\text{İran} \quad \text{LM} = -1.90 + 1.0 \ln Y \quad (8)$$

$$\text{Irak} \quad \text{LM} = 8.45 + 6.8 \ln Y \quad (9)$$

$$\text{LM} = -1.42 + 1.221 \ln Y_{t-1} \quad (10)$$

$$\text{Suriye} \quad \text{LM} = -2.46 + 1.12 \ln Y \quad (11)$$

$$\text{LM} = 0.87 + 1.1 \ln Y_{t-1} \quad (12)$$

$$\text{Sudan} \quad \text{LM} = -2.01 + 1.03 \ln Y \quad (13)$$

$$\text{LM} = -0.77 + 1.0 \ln Y_{t-1} \quad (14)$$

$$\text{Ürdün} \quad \text{LM} = -2.6 + 1.3 \ln Y \quad (15)$$

$$\text{LM} = -1.12 + 1.28 \ln Y_{t-1} \quad (16)$$

$$\text{Katar} \quad \text{M} = 341.8 + 9303.9 Y_{t-1} \quad (17)$$

$$\text{B.A.E.} \quad \text{LM} = 0.22 + 0.83 \ln Y_{t-1} \quad (18)$$

1963-1984 yıllarını içeren yıllık zaman serisi kullanılarak ithal ve gelir arasındaki ilişkinin araştırılmasına yönelik olarak uygun bulunan regresyon formu logaritmik (yalnız Katar için doğrusal) form olmuştur. İthalatla cari gelir ve bir yıl gecikmeli gelir arasında denenen çeşitli regresyon kalıpları cari gelirin ithalat üzerindeki etkisini ve bir yıl gecikmeli gelirin ithalat üzerindeki etkisini yansıtacak başarılı regresyon denklemleri vermiştir. Ortadoğu ülkelerinden Katar'ın gelirin ithalatı üzerindeki etkisini göstermede uygun regresyon kalıbı doğrusal kalıp olmuştur. Suudi Arabistan için cari gelirle ithalat arasında, İran için de bir yıl gecikmeli gelirle ithalat arasında, denenen çeşitli regresyon kalıpları Suudi Arabistan için cari gelirin, İran için de bir yıl gecikmeli gelirin ithalat üzerindeki etkisini yansıtacak başarılı bir regresyon modeli ortaya koymamış-

tır. Esasında, teorik olarak, cari gelirin ithalatı etkilemesi beklenebileceği gibi, gelir değişkeninin genellikle, ithalatı çeşitli gecikmelerle etkilemesi mümkündür.

Cari dönem geliri ile bir yıl gecikmeli gelirin ithalatla ilişkisini başarılı bir sonuç şeklinde ortaya koyan yukarıdaki denklemlerde dikkati çeken bir husus vardır. Çift logaritmik olarak tahmin edilen ithalat gelir fonksiyonlarının tahmin edilen regresyon katsayılarının 1'e yakın bir değere sahip olmalarıdır. Çift logaritmik kalıplarda tahmin edilen regresyon katsayılarının esnekliği vermesi dolayısıyla Ortadoğu ülkelerinin ithalatlarının gelir esneklikleri (9 hariç) hep birim esnekliğe yakın bir esneklik katsayısı olmuştur. Mesala Suudi Arabistan için (denklem 1) bunu yorumladığımızda şunu söyleyebiliriz; Suudi Arabistan'ın gelirinde meydana gelecek yüzde bir oranındaki bir artış ithalatını da yüzde bir oranında artıracaktır.

Söz konusu esneklik katsayısı bölge ülkelerinkinden farklılık gösteren ve esneklik katsayısı 6.8 olan Irak'ın cari dönem gelirinde meydana gelecek yüzde birlik bir artış ithalatını % 6.8 oranında artıracaktır.

Yukarıda yazılan ve çift logaritmik olarak tahmin edilmiş olan ithalat-gelir fonksiyonlarının regresyon katsayılarının klasik çift taraflı t testlerine göre çalışma boyunca benimsediğimiz = 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı gözükmemektedirler. F testine göre de regresyonun bir bütün olarak geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

2. İTHALAT-PETROL GELİRLERİ İLİŞKİSİ

Bölge ülkelerinin tahmin edilen ithalatın petrol gelirlerine göre regresyonlarını gösteren denklemler aşağıda verilmiştir.

$$\text{Suudi Arabistan} \quad LM= \quad -1.2 + 1.0 \ln X_p \quad (19)$$

$$\text{Kuveyt} \quad LM= \quad 0.45 + 1.0 \ln X_p \quad (20)$$

$$\text{Mısır} \quad LM= \quad 5.1 + 0.50 \ln X_p \quad (21)$$

$$\text{Libya} \quad LM= \quad -1.7 + 1.1 \ln X_p \quad (22)$$

$$\text{İran} \quad LM= \quad -0.36 + 0.95 \ln X_p \quad (23)$$

$$\text{Irak} \quad LM= \quad -0.41 + 1.0 \ln X_p \quad (24)$$

$$\text{Katar} \quad LM= \quad -1.37 + 1.04 \ln X_p \quad (25)$$

$$\text{B.A.E.} \quad LM= \quad 0.21 + 0.89 \ln X_p \quad (26)$$

Bölge ülkelerinden Suriye, Ürdün ve Sudan için ithalatla petrol gelirleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için denenen çeşitli regresyon kalıpları, bu ülkelerle ilgili olarak petrol gelirlerinin ithalatları üzerindeki etkisini yansıtacak başarılı regresyon modellerini ortaya koyamamıştır. Bölgenin diğer ülkeleri için denenen regresyon kalıplarının petrol gelirlerinin ithalatları üzerindeki etkilerini yansıtan başarılı regresyon modelleri yukarıda (denklem 19-26) verilmiştir. Bu başarılı regresyon denklemlerinde dikkati çeken önemli bir nokta, Mısır hariç, diğer ülkelerin ithalatlarının gelir esnekliklerinin hep birim esneklik katsayısı olan 1'e eşit veya çok yakın katsayılar olmalarıdır. Buna bağlı olarak bu ülkelerin petrol gelirlerinde meydana gelecek % 1'lik bir artış ithalatlarını da % 1 oranında arttıracaktır.

Bölge ülkelerinin ithalatlarının gelir esneklikleri ile ithalatlarının petrol gelirleri esnekliklerinin hep birim esnekliğe eşit ya da çok yakın değer olması bu ülkelerin gelirlerinin içinde petrol gelirlerinin çok önemli bir yere sahip olmasından kaynaklanmaktadır diyebiliriz.

3. İTHALAT-NÜFUS İLİŞKİSİ

Yapılan ekonometrik analizlerin ortaya çıkardığı sonuçlardan biri, hızlı nüfus artışının olduğu Ortadoğu ülkelerinde nüfusun mutlak miktarı ile nüfustaki değişimlerin ithalatlarını önemli ölçüde etkilediğidir. Bunlarla ilgili olarak ülkelerin tahmin edilen regresyon denklemleri de şöyledir;

$$\text{Suudi Arabistan} \quad LM= \quad 5.88 + 3.8 \ln dN \quad (27)$$

$$\text{Kuveyt} \quad LM= \quad 7.71 + 2.6 \ln N \quad (28)$$

$$\quad \quad \quad LM= \quad 7.7 + 3.68 \ln dN \quad (29)$$

$$\text{Mısır} \quad LM= \quad -12.9 + 5.7 \ln N \quad (30)$$

$$\text{Libya} \quad LM= \quad 3.72 + 4.4 \ln N \quad (31)$$

$$\quad \quad \quad LM= \quad 5.6 + 2.4 \ln dN \quad (32)$$

$$\text{İran} \quad LM= \quad -14.7 + 6.7 \ln N \quad (33)$$

$$\quad \quad \quad LM= \quad 3.85 + 3.4 \ln dN \quad (34)$$

$$\text{Irak} \quad LM= \quad 5.96 + 5.74 \ln dN \quad (35)$$

$$\text{Suriye} \quad LM= \quad -3.55 + 5.4 \ln N \quad (36)$$

$$\text{Sudan} \quad LM= \quad -7.25 + 4.9 \ln N \quad (37)$$

$$\quad \quad \quad LM= \quad 3.34 + 1.24 \ln dN \quad (38)$$

$$\text{Ürdün} \quad \text{LM} = 0.75 + 6.1 \ln N \quad (39)$$

$$\text{Katar} \quad \text{LM} = 10.8 + 2.37 \ln N \quad (40)$$

$$\text{B.A.E.} \quad \text{LM} = 8.96 + 1.92 \quad (41)$$

İthalatla nüfus arasında tahmin edilen bu logaritmik regresyon modelleri de aynı kriterlere göre başarılı gözükümlerindedir. Tahmin edilen bu denklemlerdeki esneklik katsayılarının büyüklüğü ithalatın nüfusa ve nüfustaki değişimlerden ne derece etkilendiğini ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ

Ortadoğu ülkelerinin ithalat yapılarını ortaya koymak amacıyla tahmin edilen 442 regresyon denkleminde anlamlı bulunanların sayısı 41 olmuştur. Bu 41 denklemden 18'i ithalat-gelir ilişkisini; 8'i ithalat-petrol gelirleri ilişkisini; 15'i de ithalat-nüfus ilişkisini açıklamaktadır.

Yukarıda ithalatla ilişkileri araştırılan üç faktörün ayrı ayrı regresyonlarından elde edilen sonuçlara göre Ortadoğu ülkelerinde ithalatı değiştiren en önemli faktörün nisbi olarak nüfus değişimleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu ülkelerde ithalatın petrol gelirleri esneklik katsayılarının birbirlerine eşit denebilecek değerlerde olması bu ülkelerin gelir yapılarını çoğunluğuyla petrol gelirlerinin oluşturduğu sonucuna varılmaktadır.

Bu üç faktörün ithalat üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinden çıkarabileceğimiz diğer bir sonuç ta Ortadoğu ülkelerinde ithalatın genelde nüfus artışı dolayısıyla bu artan nüfusun ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak daha hassas olduğunu göstermektedir.

Gelir (Y), nüfus (N), ve petrol gelirleri (X_p) değişimlerinin gecikmeli ve oransal biçimleri gözönünde tutularak çeşitli değişken bileşimlerinin ithalatları üzerindeki etkileri araştırıldığında her ne kadar ülkelerin tablolarında verilen regresyonlar başarılı sonuçlar ortaya koymaktaysa da denklemlerin açıklama güçlerine (r^2) bir katkı sağlamadıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla gelir, nüfus ve petrol gelirleri tek tek ele alındığında ithalattaki değişimleri yaklaşık olarak aynı oranda açıklayabilmektedir.

KAYNAKLAR

- IMF, (1985), **International Financial Statistics**, Volume XXX VIII, Number 9, September.
- IMF, (1982), **Supplement On Trade Statistics**, Supplement Series No:4
- UNCTAD, (1984), **Hand Book of International Trade and Development Statistics**, Supplement.
- UN, (1981) **Statistical Year Book.**
- UN, (1981) **Year Book of International Trade Statistics.**
- ZELKA, Mehmet (1986) ,**"Türkiye'nin Ortadoğu Ülkelerine İhracatının Analizi"** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.